

MIRTIES BAUSMĖS ĮVAIRIŲ VALSTYBIŲ BAUDŽIAMUOSIUOSE ĮSTATYMUOSE KOMPARATYVINIAI ASPEKTAI

Lietuvai apsisprendus tapti Europos Tarybos nare, mums vis aktualesniu tampa mirties bausmės baudžiamuosiuose įstatymuose egzistavimo klausimas. Šiuo metu mūsų valstybės teisinėje sistemoje vyksta procesai, kurie galutinai nustatys Lietuvos požiūrį į mirties bausmę. Kad būtų pasirinktas optimaliausias variantas, derėtų žinoti ir tai kaip kitos valstybės vertina šią bausmę. Šiame straipsnyje, nenagrinėjant visos bausmių sistemos, bus aptariama tik viena bausmės rūšis - mirties bausmė. Čia bus palyginti šios bausmės aspektai įvairių valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose ir iš dalies mirties bausmės taikymo praktikoje.

Mirties bausmė egzistuoja tūkstantmečius, o jos aukos gali būti skaičiuojamos milijonais. Beprasmiška neigti, kad kiekvienoje kada nors egzistavusioje ar dabar egzistuojančioje šalyje buvo vykdomi mirties bausmės nuosprendžiai, tačiau nepaneigiama ir tai, kad mirties bausmė nors dar ir nusinešanti šimtus žmonių gyvybių, kaip reiškinys kasmet silpnėja. Kilusi iš kraujo keršto, anksčiau mirties bausmė neturėjo priešininkų, o dabar gi, kasmet garsėja balsai, reikalaujantys ją visiškai panaikinti. Nepaisant to, kad daugelyje šalių mirties bausmė yra panaikinta arba skiriama palyginus retai, vis dėlto dar yra gana daug valstybių, kuriose ji taikoma labai dažnai.

Šiuo metu 58 pasaulio šalyse mirties bausmė panaikinta, 26 šalyse ji nevykdoma, nors įstatymiškai ir nepanaikinta, o 57 šalyse vis dar taikoma už tam tikrus nusikaltimus. Žinoma, ne visose valstybėse, kuriose vykdomi mirties bausmės nuosprendžiai, ji taikoma vienodai. Kai kuriose šalyse (Kinija, Nigerija, Šiaurės Korėja, Iranas) mirties bausmė taikoma už gana daug nusikalstamų veikų, o kitose - už vieną ar kelias nusikalstamas veikas, pamažu ribojant mirties bausmės nuosprendžių vykdymą (Rusija, Lietuva, Latvija, Estija). Dažnai net kaimyninėse valstybėse požiūris į mirties bausmę ir jos taikymą labai skiriasi. Net gi kai kuriose JAV valstijose, nors ir esančiose toje pačioje valstybėje, mirties bausmė dažnai visai skirtingai vertinama.

Skirtingą valstybių požiūrį į mirties bausmę ir jos vykdymo būdus visų pirma lemia skirtingas jų požiūris į bausmės tikslus. Nors daugelis užsienio valstybių savo baudžiamuosiuose įstatymuose bausmės tikslų nėra specialiai suformulavusios, tačiau tai nereiškia jų nereikšmingumo. Paprastai šie tikslai atsiskleidžia per bausmių sistemą ir jų vykdymo procesą. Šiuo metu labiausiai skiriasi valstybių požiūris į vieną svarbiausių bausmės tikslų - asmens sulaikymą nuo naujų nusikaltimų darymo (baudžiamosios teisės teorijoje tai vadinama bendrąja prevencija). Manoma, kad kriminalinės bausmės tikslas sulaikyti asmenis nuo naujų nusikaltimų darymo juos bauginant mirties bausme atsirado susikūrus pirmosioms valstybėms. Deja, nepriklausomai nuo mirties bausmės vykdymo proceso rafinuotumo, šio tikslo nebuvo pasiekta nė viename istorijos laikotarpyje, nes nebuvo tokio laikotarpio, kuriame nebūtų daromi nusikaltimai. Senovėje mirties bausmės buvo vykdomos viešai ir labai žiauriai: sudeginant, išverdant gyvą, sodinant ant kuolo.(1). Viešas bausmės vykdymas dažnai tapdavo tikra pramoga visuomenei, leisdavo išlieti viduje susikaupusį pyktį. Ne išimtis ir šis šimtmetis. Tiesa, jei anksčiau mirties bausmės nuosprendžiai buvo vykdomi viešai iškilmingoje aplinkoje, šviečiant saulei, tai dabar, daugelyje valstybių viskas atliekama paslapčiomis naktį ar labai ankstyvą rytą. Tačiau ir dabar jei vienos valstybės, nors ir taikydamos mirties bausmę (nekalbant apie valstybes, kurios visai atsisakė mirties bausmės) baugina nusikaltėlius pačiu mirties bausmės buvimu, tai

kitos siekia to tikrai viduramžiškais priemonėmis. Tarptautinės Amnestijos duomenimis Kinijoje vien 1983 metais buvo įvykdyti keli tūkstančiai mirties bausmės nuosprendžių. (1983 metais Kinijoje buvo įvykdyta daugiausia mirties bausmės nuosprendžių šiame šimtmečiuje. Nei anksčiau, nei vėliau nei vienais metais Kinijoje tiek mirties bausmės nuosprendžių įvykdyta nebuvo). Dalis nuosprendžių buvo masiniai ir vykdomi viešai. (2) Viešai, o kartais ir viduramžiškais būdais- nukertant galvą, ketvirčiuojant ir tt., - mirties bausmės nuosprendžiai vykdomi ir Nigerijoje. Pažymėtina, kad bausmės vykdymo būdas paprastai nurodomas įstatymuose, todėl kai kurių šalių baudžiamieji įstatymai reglamentuoja viešą mirties bausmės nuosprendžio vykdymo procesą tokiais būdais kaip nukertant galvą (Saudo Arabija), ar užmėtant akmenimis (Iranas). Viešai mirties bausmės nuosprendžiai, tokiose vietose kaip aikštės, stadionai, jūros krantas ar t.t, dalyvaujant tūkstančiams žmonių, įvairiu metu buvo vykdomi šiose šalyse: Gabone, Ganoje, Zaire, Kamerūne, Maroke, Nigerijoje, Sirijoje, Saudo Arabijoje, Ugandoje, Filipinuose ir t.t.(3) Tai buvo daroma, siekiant bendrosios prevencijos tikslų: įbauginti gyventojus, padaryti juos paklusnesnius, sulaukyti nuo nusikaltimų darymo.

Mirties bausmės nuosprendžio vykdymo būdas leidžia spręsti apie konkrečioje valstybėje vyraujančią požiūrį ne tik į mirties bausmės tikslus, bet ir į patį žmogų. Daugumoje valstybių, kuriose yra mirties bausmė, taikomi tokie jos nuosprendžio vykdymo būdai kaip pakorimas, elektros kėdė, sušaudymas ar nuuodijimas.(4) Matyt tokiais būdais vykdant mirties bausmę palyginti greitai nutraukiama žmogaus gyvybė ir jis retai kada patiria didelių fizinių kančių, todėl šie mirties bausmės vykdymo būdai nėra laikomi tokiais žiauriais kaip užmėtymas akmenimis (dažniausiai taikomas Irane), kuomet žmogus prieš mirtį gana ilgai kankinasi.

Tačiau, kaip jau minėta, geriausiai skirtingus valstybių požiūrius į mirties bausmę atskleidžia jų baudžiamieji įstatymai. Nagrinėdami atskirų valstybių bausmių sistemą, dabar galime išskirti keturias valstybių grupes, kuriose visiškai skirtingai sprendžiama mirties bausmės problema.

Pirmoji valstybių grupė - tai valstybės, kuriose mirties bausmė labai plačiai taikoma ir yra numatyta už daugelį nusikaltimų (tipiška jos atstovė - Kinija).

Antrąją grupę sudaro valstybės, kurių baudžiamuosiuose įstatymuose mirties bausmė numatyta tik už sunkiausius nusikaltimus, padarytus taikos metu, bei už dalį karo metu padarytų nusikaltimų. Šios grupės atstovės gali būti Lietuva, Rusija, Argentina. Antrajai grupei turėtų priklausyti ir valstybės, kuriose mirties bausmė taikoma tik už karo metu padarytus nusikaltimus.

Trečiajai grupei priklausytų valtybės, kuriose mirties bausmė, nors ir numatyta įstatymuose, nėra taikoma ir mirties bausmės nuosprendžiai nevykdomi (Lenkija)

Ketvirtajai grupei priklauso valstybės, kuriose visiškai panaikinta mirties bausmė. Šios grupės atstovės - Vokietija, Austrija.

Reikėtų pažymėti, kad egzistuoja ir kitokia valstybių klasifikacija pagal jų požiūrį į mirties bausmę. Autoriai pirmajai grupei priskiria valstybės, kuriose mirties bausmė yra įtraukta į bausmių sistemą (Lietuva, Kinija, Iranas). Antrąją grupę sudaro valstybės, kurios numato mirties bausmės taikymo galimybę už nusikaltimus, padarytus karo metu. (Brazilija, Peru). Trečioji grupė - tai valstybės, panaikinusios mirties bausmę (Švedija, Suomija, Vokietija)(5) Nors šio skirstymo teorinė reikšmė nekelia abejonių, vis dėlto reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad čia nepakankamai atsižvelgiama į minėtų valstybių mirties bausmės taikymo ribas. Pagrindinis kriterijus, apibūdinantis tam tikros valstybės požiūrį į mirties bausmę, yra šios bausmės taikymo ribos, tai yra už kelias ir kokias nusikalstamas veikas numatoma mirties bausmė. Šiuo atžvilgiu pirmojoje grupėje yra visiškai skirtingos šalys. Matyt nederėtų lyginti Lietuvos, kurioje mirties bausmė taikoma tik už nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis, su Kinija, kurioje mirties bausmė gali būti skiriama net už 26 nusikalstamas veikas. Vadinasi, Lietuva bei kitos valstybės, kuriose mirties bausmė skiriama tik už sunkiausius nusikaltimus, turėtų priklausyti antrajai grupei. Be to, tai, kad mirties bausmė yra įtraukta į bausmių sistemą, dar neviseškai atspindi tikrąjį valstybės požiūrį į mirties bausmę.

Pirmosios grupės valstybėse viešoji nuomonė yra tokia, kad jose visiškai pritariama baudžiamųjų įstatymų griežtinimo politikai, mirties bausmės egzistavimui ir plačiam jos taikymui. Šiose šalyse į baudžiamąją teisę dažnai žūrima kaip į vienintelę nusikaltimo prevencijos priemonę: nustačius griežtas bausmes potencialūs nusikaltėliai bus įbauginti, todėl dorai elgsis ir nedarys nusikaltimų, o asmenys, kurie nepaiso įstatymų draudimo, bus ilgam izoliuoti, arba mirties bausmės pagalba pašalinti iš visuomenės. Neatsitiktinai daugumos tų valstybių teisininkų moksliniuose darbuose vyrauja nuomonė, kad mirties bausmė yra neišvengiama priemonė. Jos taikymas yra būtina nusikalstamumo mažinimo prielaida. Tokios ir panašios mintys buvo išsakytos Afrikos bei arabų valstybių regioninėse konferencijose, įvykusiose rengiantis septintajam JTO kongresui dėl nusikalstamumo prevencijos. Indijos, Indonezijos, Egipto, Tanzanijos ir panašių šalių autorių moksliniuose darbuose retai užsimenama apie galimybę panaikinti mirties bausmę, o jei tai ir nagrinėjama - tai tik teoriniu aspektu, pripažįstant, kad praktiškai tai neįmanoma.(6)

Pirmiausia pažymėtina tai, kad nusikaltimai, už kuriuos skiriama mirties bausmė, šios grupės valstybėse yra panašūs - valstybės išdavimas, šnipinėjimas, nužudymas sunkinančiomis aplinkybėmis. Ši bausmė taikoma už kai kuriuos ekonominius nusikaltimus (Alžyras, Zairas, Indonezija, Iranas, Uganda, Etiopija) ar ginkluotą užpuolimą (Kenija, Libija). Mirties bausme baudžiama ir už kitus pavojingus nusikaltimus - piratavimą (Gana), banditizmą (Indija), melagingų parodymų davimą, jei dėl to buvo nuteistas nekaltas asmuo (Šiaurės Nigerija), privedimą prie savižudybės (Sudanas) ir t.t.

Ryškiausiai požiūris į mirties bausmę atspindi Kinijos baudžiamuosiuose įstatymuose. Kinija, ko gero, yra tipiška valstybių grupės, kuriose plačiai taikoma mirties bausmė, atstovė.

Kinijos Baudžiamajame kodekse teigiama, kad mirties bausmė gali būti skiriama tik už sunkiausius nusikaltimus. Baudžiamojo kodekso priėmimo metu (1979 metais) ši bausmė buvo numatyta 17 iš 98 straipsnių, nustatančių atsakomybę už konkrečius nusikaltimus. Šioje šalyje mirties bausmė gali būti taikoma už nusikaltimus priskiriamus prie "kontrrevoliucinių", tokius kaip sąmokslas (BK 91,92 str.), prisidėjimas prie išdavystės (BK 94 str.), šnipinėjimas (BK 97 str.), vadovavimas masiniams tvarkos pažeidimams (BK 95 str.), vadovavimas masiniam ar organizuotam pabėgimui iš kalėjimo (BK 96 str.) ir t.t. Be minėtų nusikaltimų, mirties bausme baudžiama ir už dažniausiai pasitaikančias kriminalines veikas, tokias kaip tyčinis nužudymas (BK 132 str), išžaginimas sunkinančiomis aplinkybėmis (BK 150 str), visuomeninės nuosavybės vagystė, padaryta valstybės tarnautojo naudojantis savo pareigomis (BK 155 str).(7)

Reikėtų paminėti, kad devintajame dešimtmetyje Kinijoje buvo priimti nauji įstatymai, sugriežtinę baudžiamąją atsakomybę. Jais buvo išplėstas pavojingų veikų, už kurias skiriama mirties bausmė, sąrašas. Nuo 1982 metų mirties bausme baudžiama už kontrabandą ir spekuliaciją (BK 118 str), visuomeninės ar asmeninės nuosavybės vagystę (BK 152 str), narkotinių medžiagų gaminimą, pardavinėjimą ar gabenimą (BK 171 str), kultūros paminklų apsaugos taisyklių pažeidimą ar neteisėtą kultūros vertybių išvežimą į užsienį (173 str). Visais šiais atvejais mirties bausmė gali būti skiriama tik jei yra ypatingų atsakomybę sunkinančių aplinkybių. Kartu reikėtų pabrėžti, kad Kinijos įstatymai nenurodo, kokios yra atsakomybę sunkinančios ar ypatingai sunkinančios aplinkybės. Teismas, skirdamas bausmę, savo nuožiūra gali vertinti konkrečią aplinkybę ir pripažinti ją lengvinančia, sunkinančia ar ypatingai sunkinančia, todėl už tą patį nusikaltimą jis gali paskirti arba piniginę baudą, arba mirties bausmę. Taigi, dėl minėtų aplinkybių tik teismas savo nuožiūra sprendžia kokią bausmę skirti.

Kalbant apie Kiniją, minėtinas bausmės "didinimo principas". Literatūroje nurodoma, kad bausmės didinimas - tai paskyrimas bausmės kuri yra didesnė už nurodytą įstatyme. Jei BK straipsnio sankcijoje už konkretų nusikaltimą maksimaliai nurodyta riba yra 10 metų laisvės atėmimo, tai padidinta bausmė reiškia, kad ši riba bus 15 metų laisvės atėmimo, o jei sankcijoje numatyta maksimali bausmė yra "neterminuotas laisvės atėmimas", tai ji gali būti keičiama mirties bausme. Dėl to mirties bausmė gali būti taikoma ir už tas veikas, už kurias maksimali

numatyta bausmė yra neterminuotas laisvės atėmimas. Taigi mirties bausmė gali būti skiriama ne pagal 17 Baudžiamojo kodekso straipsnių, kaip buvo anksčiau, bet už 26 straipsniuose numatytas nusikalstamas veikas.(8)

Kinijos baudžiamajame kodekse yra numata galimybė atidėti mirties bausmės nuosprendžio vykdymą dvejiems metams. Jei per tą laiką nuteistasis įrodys savo atgailavimą, bei pasikeitimą į geresnę pusę, mirties bausmė gali būti pakeista neterminuotu laisvės atėmimu arba laikinu - 15 ar 20 metų- laisvės atėmimu. Tais atvejais, kai nuteistasis ir po nuosprendžio priėmimo elgiasi blogai, bei nesileidžia perauklėjimas, mirties bausmė turi būti vykdoma (BK 46 str). Tačiau įstatymų leidėjas niekur nenurodė, koks yra sąvokų “elgtis gerai ar blogai”, “atgailauti ar nesileisti perauklėjimam” turinys. Jas aiškinti kiekvienu konkrečiu atveju yra teismo ar kitų teisėsaugos organų kompetencija. Taigi teismo, o kartu ir atskirų pareigūnų nuožiūra nėra ribojama įstatymo sankcijos, nuteistojo likimas daugeliu atvejų priklauso ne vien nuo padarytos veikos pobūdžio, jos pavojingumo laipsnio, bet ir nuo teisėsaugos institucijų pareigūnų darbo patirties, jų simpatijų, emocijų ir įsitikinimų.

Kinijos baudžiamajame kodekse nurodyta, kad asmenims, kuriems nusikaltimo padarymo metu nebuvo 18 metų, mirties bausmė negali būti taikoma, tačiau to paties kodekso 44 straipsnis numato galimybę 16 - 18 metų amžiaus asmenims paskirti mirties bausmę atidedant nuosprendžio vykdymą. Įstatymų leidėjas čia nedaro išimčių, šio amžiaus asmenims taikomos tos pačios taisyklės , kaip ir kitiems nuteistiesiems mirties bausmė, atidedant nuosprendžio vykdymą.

Kai kurių kitų šalių baudžiamuosiuose įstatymuose yra numatyta galimybė nubausti mirties bausmė ir jaunesnius asmenis. Tarptautinė Amnestija nurodė, kad jaunesni kaip 18 metų amžiaus asmenys buvo baudžiami mirties bausmė Bangladeše, Barbadose, Pakistane, JAV, Irane, Irake. Minėtos organizacijos dokumentuose užfiksuota, kad ne visos pasaulio šalys laikosi Generalinės Asamblėjos 1989 metais priimtose Vaiko teisių konvencijos 37 straipsnio pirmosios dalies nuostatos, kad nei mirties bausmė, nei įkalinimas iki gyvos galvos, nenumatantys išlaisvinimo galimybės, neskiriami už nusikaltimus, padarytus jaunesni kaip 18 metų amžiaus asmenų.(9) Tarptautinės Amnestijos duomenimis, Šiaurės Korėjoje, Birmoje, Sudane, Indijoje, Irane, Malaizijoje, Zimbabvėje, Barbadose numatyta galimybė bausti mirties bausmė asmenis sulaukusius 16 metų. Penkiolikoje JAV valstijų minimalus amžius yra 12 - 17 metų, o vienolikoje jis visiškai nenumatytas, taigi dvidešimt šešių JAV valstijų įstatymai neatitinka tarptautinių, normų numatančių minimalų asmens, kuriam gali būti skiriama mirties bausmė, amžių.. Mirties bausmės skyrimo nepilnamečiams šalininkai aiškina, kad kai kada nepilnamečiai padaro tokius sunkius nusikaltimus, jog nenusipelno teisės gyventi, o tuo labiau nenusipelno humaniško elgesio su jais. Kartu atkreipiamas dėmesys į tai, kad dauguma pavojingiausių nusikaltėlių savo nusikalstamą veiką pradėjo būdami nepilnamečiai, o kuo anksčiau asmuo pradeda nusikalsti, tuo sunkiau jis perauklėjamas. Taigi, mirties bausmės taikymo nepilnamečiams šalininkai daro išvadą, kad nepilnamečių bausmės klausimas turi būti sprendžiamas atsižvelgiant kiekvienu atveju į individo bruožus ir konkrečias ypatybes.(10)

Minėtos grupės šalių įstatymų normos, reguliuojančios mirties bausmės nuosprendžio vykdymą, taip pat pamažu griežtinamos - supaprastinama mirties bausmės nuosprendžio perdavimo vykdyti tvarka, dėl to sumažėja galimybė pašalinti klaidą, padarytą skiriant mirties bausmę. Antai Kinijoje anksčiau įsakymas dėl mirties bausmės nuosprendžio vykdymo turėjo būti pasirašomas Aukščiausiojo liaudies teismo pirmininko, dabar dauguma mirties bausmės nuosprendžių šiame teisme neperžiūrimi. Nuosprendžio perdavimas vykdyti patikimas teismui, kuris jį priėmė. Įdomu tai, kad toks nuosprendis turi būti įvykdomas per septynias dienas nuo įsakymo gavimo momento. Žmogaus teisių apsaugos požiūriu dar prastesnė padėtis yra Irane, kurio teisinėje sistemoje įsitvirtino nuostata, kad mirties bausmės nuosprendis vykdomas nedelsiant po jo priėmimo.

Taigi, galima konstatuoti, kad pirmosios grupės valstybėse nėra gerbiama žmogaus teisė į gyvybę. Į mirties bausmę čia žiūrima kaip į geriausią priemonę susidoroti su politiniais

priešininkais arba kaip į pagrindinę ir tinkamiausią bausmę kriminaliniams nusikaltėliams. Baudžiamuosiuose įstatymuose neįtvirtinus, bei nepaaiškinus atskirų savokų, sudaryta daug galimybių atskiriems pareigūnams savo nuožiūra spręsti gyvybės ir mirties klausimus, piktnaudžiauti savo padėtimi. Tai iš dalies primena feodalizmo savivalės laikus. Tačiau būtina pripažinti ir tai, kad vien baudžiamaisiais įstatymais, nors ir labai gerai parengtais, negalima garantuoti pagrindinės žmogaus teisės - teisės gyventi. Žmogaus teisės kiekvienoje valstybėje ginamos visos nacionalinės teisės pagrindu, kuri atitinka ir tam tikrą visuomeninių santykių lygį. Derinti nacionalinės baudžiamosios teisės normas su tarptautiniais dokumentais šiose šalyse ypatingai sunku, kadangi pastarųjų turinys neretai prieštarauja susiklosčiusiems visuomeniniams santykiams.

Kiek kitaip mirties bausmė vertinama antrosios grupės šalyse. (Rusija, Lietuva, Latvija, Estija).

Lietuvos TSR mirties bausmė buvo skiriama kaip pagrindinė bausmė. LTSR baudžiamojo kodekso 24 straipsnyje ji buvo reglamentuojama kaip išimtinė laikinojo pobūdžio bausmė. Jos išimtinumas buvo siejamas su ta aplinkybe, kad mirties bausmė nebuvo įtraukta į bendrą bausmių sąrašą, bet buvo numatyta atskirame straipsnyje. Taigi norėta nepripažinti šios bausmės kaip vienos iš sovietinės bausmių sistemos dalies. Nepaisant to, pagal LTSR baudžiamąjį kodeksą mirties bausmė buvo numatyta daugiau kaip 30 straipsnių: už nemažą dalį valstybinių nusikaltimų, pasikėsinimą į socialistinį turtą itin stambiu mastu, kyšininkavimą, nužudymą, išžaginimą sunkinančiomis aplinkybėmis, karinius ir kitus nusikaltimus. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, vyko intensyvus baudžiamųjų įstatymų kitimas, bei tobulinimas. Dėl objektyvių socialinių-politinių pasikeitimų ir atsiradusių naujų nusikalstamo elgesio formų, nemažai veikų baudžiamajame kodekse buvo dekriminalizuota arba kriminalizuota. Pastebimai pasikeitė ir atskirų straipsnių sankcijos. Todėl dabar pagal galiojančią Baudžiamojo kodekso 24 straipsnio redakciją, kaip išimtinę bausmę leidžiama taikyti mirties bausmę - sušaudymą - tik už baigtą tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis, numatytą šio kodekso Ypatingosios dalies 105 straipsnyje. Mirties bausmė negali būti skiriama, o paskyrus vykdoma moterims ir asmenims, kuriems, prieš padarant nusikaltimą, nebuvo suėję 18 metų. Mirties bausmė taip pat nevykdoma asmeniui, tapusiam nepakaltinamu po nuosprendžio priėmimo. Teismas, nuteisdamas asmenį mirties bausme, gali pakeisti ją laisvės atėmimu iki gyvos galvos. Baudžiamojo kodekso 24 straipsnis numato, kad "Mirties bausmė gali būti pakeista laisvės atėmimu iki gyvos galvos taip pat ir malonės tvarka". Nuteistieji laisvės atėmimu iki gyvos galvos laikomi kalėjime.(11) Taigi Lietuvoje mirties bausmė gali būti paskirta tik pilnamečiams vyrams, jeigu jie padarė tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis. Mirties bausmę numato ir 1992 metais priimtas Lietuvos Respublikos įstatymas "Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą".

Kiek kitaip mirties bausmė skiriama už nusikaltimus padarytus karo padėties metu. Kada gali būti įvesta karo padėtis numato Lietuvos Respublikos Konstitucija. Pagal Konstitucijos 142 straipsnį karo padėtį įveda arba Seimas, arba Respublikos Prezidentas, "kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui". Nurodytais atvejais Respublikos Prezidentas "nedelsdamas priima sprendimą dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, įveda karo padėtį visoje valstybėje arba jos dalyje".

Būtina paminėti, kad Baudžiamajame kodekse iki 1994 metų liepos 19 dienos mirties bausmė buvo numatyta už daugelį nusikaltimų, padarytų karo metu arba kautynių aplinkybėmis: neklausymas karo metu arba kautynių aplinkybėmis (BK 252 str. c punktas); pasipriešinimas viršininkui arba vertimas jo pažeisti tarnybos pareigas, jei tai susiję su tyčiniu viršininko ar kito karinės tarnybos pareigas einančio asmens nužudymu arba padarytas karo metu ar kautynių aplinkybėmis (BK 254 str. c punktas); smurto veiksmai viršininko atžvilgiu, padaryti karo metu arba kautynių aplinkybėmis (BK 256 str. b punktas); dezertyravimas karo metu (BK 261 str. b punktas); savavališkas pasitraukimas iš dalinio kautynių aplinkybėmis (BK 262 str.); vengimas karinės tarnybos, tyčia susižalojant, arba kitokiu būdu, jei veika padaryta karo metu, arba

kautynių aplinkybėmis (BK 263 str. b punktas); kovinio budėjimo taisyklių pažeidimas padarytas karo metu (BK 271 str. d punktas); žūvančio karo laivo palikimas karo metu arba kautynių aplinkybėmis (BK 276 str. b punktas); savavališkas pasitraukimas iš kautynių lauko arba atsisakymas veikti ginklu (BK 277 str.); pasidavimas į nelaisvę savo noru (BK 278 str.).

Dabar galiojančio Baudžiamojo kodekso vienuoliktame skirsnyje “Nusikaltimai krašto apsaugos tarnybai” mirties bausmė nėra numatyta.

Asmens atsakomybės klausimas karo metu yra sudėtingiau sprendžiamas, nes tos pačios veikos pasekmės karo ir taikos metu gali būti labai skirtingos. Neatsitiktinai Europos žmogaus teisių konvencijos šeštajame protokole nurodoma: “Valstybė turi teisę savo įstatymuose numatyti mirties bausmę už veiksmus karo ar neišvengiamo pavojaus kilti karui metu; tokia bausmė gali būti taikoma tik įstatymų numatytais atvejais ir pagal jų nuostatas.” Šešiolikoje valstybių mirties bausmė palikta tik už sunkius karinius nusikaltimus (“dezertyravimas karo metu arba kautynių aplinkybėmis”), nors visiškai netaikoma taikos metu. Reikėtų pabrėžti, kad galimybė taikyti mirties bausmę karo atveju numatyta ir pagal Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto papildomą protokolą priimtą 1989 metais.(12)

Baudžiamojo kodekso 24 straipsnis nurodo, kad mirties bausmė vykdoma sušaudant. Vyriausybės 1996 metų kovo 6 dienos nutarime “Dėl Lietuvos Respublikos valstybės paslaptį sudarančių žinių sąrašo patvirtinimo” numatyta, kad žinios apie mirties bausmės vykdymo vietą, laiką bei vykdytojus yra Lietuvos Respublikos valstybės paslaptį sudarančios žinios.(13).

Lietuvos Respublikoje iki 1996 metų spalio 1 dienos mirties bausme buvo nubausta 16 asmenų. Septyniems iš jų nuosprendis įvykdytas, kiti nuteistieji mirties bausme yra parašę malonės prašymus ir laikomi Vilniaus tardymo izoliatoriuje-kalėjime. Pažymėtina, kad 1992-1995 metais daugiau kaip 25 asmenims mirties bausmė buvo pakeista įkalinimu iki gyvos galvos, o nuo 1996 metų liepos mėnesio mirties bausmės nuosprendžiai Lietuvoje nebuvo vykdomi. Vadovaudamasis Konstitucijos 68 straipsnio pirmąja dalimi, Respublikos Prezidentas savo 1996 metų liepos 25 dienos dekretu Nr.1003 pateikė Seimui svarstyti Mirties bausmės vykdymo Lietuvoje sustabdymo įstatymo projektą(14).

Šis faktas leidžia daryti prielaidą, kad Lietuvoje, kaip ir kitose antrosios grupės valstybėse, yra galimybė visiškai panaikinti mirties bausmę. Pažymėtina, kad naujame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, kurio projektas buvo pateiktas Seimui dar 1996 metais, ši bausmės rūšis nenumatyta. Ar bus mirties bausmė Lietuvoje, spręs Seimas. Pastaruoju metu apie mirties bausmės panaikinimą vis dažniau kalba ir Rusijos baudžiamosios teisės specialistai. Kai kurių Rusijos teisininkų nuomone (pvz. A.Naumovo) po kelerių metų šios bausmės būtų galima visiškai atsisakyti. Iš esmės prieš mirties bausmę yra Latvija bei Estija, tačiau kai kurių šių šalių baudžiamosios teisės specialistų nuomone - atsižvelgiant į šių dienų realijas bei kriminogeninę situaciją panaikinti mirties bausmę už tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis dar yra per anksti. Estijos teisingumo ministro nuomone mirties bausmės bus atsisakyta nuosekliai, nes tam reikia pasirengti. Manychiau, kad mirties bausmė šių valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose iš dalies yra dėl viešosios nuomonės, kuri, dabar vykstant pasikeitimams, taip pat turėtų ilgainiui pasikeisti.

Trečiajai valstybių grupei priklausytų valstybės, kuriose mirties bausmė yra numatyta, bet nevykdoma. Viena iš tokių valstybių yra Lenkija.

Lenkijos baudžiamajame kodekse numatyta mirties bausmė, kuri gali būti pakeista 25 metų laisvės atėmimo bausme. Mirties bausmė Lenkijoje laikoma išimtinė, ji numatyta už tyčinį nužudymą (BK 148 str.), bei dar už devynis sunkius nusikaltimus. Mirties bausmės skyrimui numatytos konkrečios baudžiamojo proceso taisyklės. Antai pirmosios instancijos teisme bylą, kurioje kaltininkui gali būti paskirta mirties bausmė, nagrinėja teismas susidedantis iš 2 teisėjų ir 3 tarėjų, “revizinės” instancijos teisme tokią bylą nagrinėja penki teisėjai (15). Mirties bausmė negali būti paskirta asmenims, kurie padarė nusikaltimą būdami jaunesni kaip 18 metų amžiaus, bei nėščioms moterims. 1991 metais Lenkijos Seimo nutarimu buvo paskelbtas moratoriumas

mirties bausmei. Nuo to laiko mirties bausmė nebuvo skiriama, jos nuosprendžiai nebebuvo vykdomi. Naujajame Lenkijos baudžiamajame kodekse, kuris turėtų būti priimtas 1997 metais, mirties bausmė nebenumatoma.

Ketvirtajai valstybių grupei priklausytų tos šalys, kuriose visiškai nėra mirties bausmės, t.y. mirties bausmė jose ne tik nevykdoma, bet net nėra numatyta baudžiamuosiuose įstatymuose. Tokios valstybės yra Vokietija, Prancūzija, Suomija, Švedija ir kt. Įdomiausia mirties bausmės evoliucijos požiūriu galėtų būti Vokietijos Federacinė Respublika.

Šiame šimtmetyje Vokietijoje plačiausiai mirties bausmė buvo taikoma Trečiojo reicho laikais. Tuo metu Vokietijos baudžiamoji teisė buvo priklausoma nuo nacionalsocialistų partijos, uzurpavusios įstatymų leidybą ir viešpatavusios visuomenėje. Šeštajame dešimtmetyje, daugiausia siekiant atsikratyti praeities relikvtų, mirties bausmė Vokietijoje buvo panaikinta(16). Tačiau įdėta panaikinti mirties bausmę šalyje nesulaukė vieningo pritarimo. Bausmių sistemos reforma susidūrė su smarkiu pasipriešinimu, kurio pagrindas buvo viešoji nuomonė, reikalavusi neatsisakyti mirties bausmės. Ilgose diskusijose šiuo klausimu buvo teigiama, jog nėra jokio pagrindo panaikinti mirties bausmę, kadangi visuomenė tam nepasirengusi. Buvo teigiama, kad mirties bausmės panaikinimas dar labiau apsunks ir taip sudėtingą kriminogeninę situaciją. Šios bausmės panaikinimo šalininkų pergalę daugiausia nulėmė siekimas atsiriboti nuo visko, kas buvo plačiai taikoma Trečiojo reicho laikais. Kai kurie autoriai (K.Roksin, H.Jascheck) pripažįsta, kad vardan šio siekio nebuvo paisoma net galimų tokio atsiribojimo pasekmių. Pokario Vokietijoje visai buvo stengiamasi pabrėžti, kad tai yra nauja Vokietija, neturinti nieko bendro su Trečiuoju reichu, kad šioje naujoje šalyje nebėra tų blogybių, kurios buvo fašistinėje valstybėje. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad socialinio reiškimo vertinimo pagrindas, buvo tai, kaip į jį žvelgta Hitlerio valdymo laikotarpiu. Buvęs priimtinas anuo metu, po karo tas pats reiškinys automatiškai buvo vertinamas neigiamai(17). Pokarinė teisinės sistemos reforma buvo glaudžiai susijusi su nauja politine ir administracine valdžia ir jos inicijuojama. Paminėtina, kad tokia oficiali pokario Vokietijos politika gana dažnai nebuvo palaikoma viešosios nuomonės. Tipiškas tokios politikos pavyzdys - mirties bausmės panaikinimas. Vis dėlto Vokietijos Federacinės Respublikos įstatymų leidėjas ryžosi pasinaudoti senosiomis humanistinėmis Vokietijos baudžiamosios teisės įdėjomis (Franco von Listo ir jo mokinių Šmidt, Grunhut ir kt) ir keisti senąją bausmių sistemą. Šios šalies istorinė patirtis dar kartą patvirtina baudžiamosios teisės pradininko Č.Bekarijos mintis : “Kai bausmės yra labai žiaurios, tai ir žmonių dvasia žiaurėja... Bausmių žiaurumas padaro tai, kad žmonės, norėdami išvengti bausmės, veikia tuo žiauriau, kuo jiems numatomos didesnės kančios”(18). Žinoma, nuo to laiko daug kas pasikeitė ir šiuo metu didžioji dauguma vokiečių yra prieš mirties bausmę.

Galiojančiuose Vokietijos baudžiamuosiuose įstatymuose mirties bausmė nenumatyta. Už padarytas nusikalstamas veikas gali būti skiriamos šios bausmės:

- laisvės atėmimas.(BK 38 str.) Vokietijos baudžiamajame kodekse pasakyta - “ laisvės atėmimo bausmė yra terminuota, kai įstatymas nenumato laisvės atėmimo bausmės iki gyvos galvos. Ilgiausias terminuotos laisvės atėmimo bausmės laikas -15 metų, trumpiausias- vienas mėnuo.” Iš to galima daryti išvadą, kad Vokietijoje egzistuoja laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Laisvės atėmimas iki gyvos galvos numatytas ir Prancūzijos baudžiamajame kodekse, nors ,skirtingai nuo Vokietijos, šioje šalyje numatyta galimybė paskirti kaltininkui 20 ar net 30 metų laisvės atėmimo bausmę. (Prancūzijos BK 131-1 straipsnis). Kitoje šios grupės šalyje - Suomijoje - ilgiausias laisvės atėmimo bausmės terminas - 11 metų, o laisvės atėmimas iki gyvos galvos net nenumatytas.

- piniginės baudos. Ši bausmė gali būti tiek pagrindinė, tiek skiriama kartu su laisvės atėmimo bausme.(bauda BK 40 str. bauda su laisvės atėmimu BK 41 str.)

- turtinė bausmė. Tai turi būti suprantama kaip specialus turto konfiskavimas, kadangi turtas ne tiesiogiai konfiskuojamas, o imama pinigų suma, kurios dydis lygus nusikaltėlio turimam turtui (turtas įvertinamas teismo vykdytojų, ir ši įvertinimą galima apskūsti). Bausmė skiriama greta

laisvės atėmimo bausmės, kurios terminas ilgesnis nei dveji metai. Jei turto nėra, ši bausmė keičiama laisvės atėmimo bausme, bet ne ilgesne kaip dveji metai ir ne trumpesne kaip mėnuo. Savo prigimtimi ši bausmė yra papildoma, nors Vokietijos baudžiamuosiuose įstatymuose žodis “papildoma” apibrėžiant šią bausmę nevartojamas.

- kaip papildoma bausmė gali būti draudimas vairuoti automobilį (BK 44 str.)

Laisvės atėmimo bausmės pasekmės gali būti draudimas dirbti tam tikrą darbą ar teisės dalyvauti rinkimuose atėmimas (BK 45str) .(19)

Taigi tiek už nužudymą, tiek už karo meto nusikaltimus skiriamos tik laisvės atėmimo bausmės. Pavyzdžiui už gynybos priemonių sabotavimą sunkinančiomis aplinkybėmis skiriama nuo 1 iki 10 metų laisvės atėmimo bausmė. Panašiai baudžiama ir už kitus “nusikaltimus šalies gynybai”. Už valstybės paslapties išdavimą dirbant priešišškai nusiteikusioms jėgoms, skiriama ne mažesnė kaip 5 metų laisvės atėmimo bausmė nurodant jos viršutinės ribos. Už tyčinį nužudymą skiriamas laisvės atėmimas iki gyvos galvos.

Labai panašiai baudžiamosios atsakomybės klausimai sprendžiami Austrijoje, kur mirties bausmė panaikinta nuo 1950 metų (nors šios šalies spaudoje dar ir dabar kyla diskusijų dėl mirties bausmės tikslingumo), ar Šveicarijoje, kur mirties bausmė nors ir labai menka balsų persvara, buvo panaikinta dar per 1937 metų referendumą (20).

Pastaruoju metu kai kuriose šalyse (pvz. Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje) surengtos visuomenės apklausos dėl mirties bausmės parodė, kad daugiau nei 60 procentų gyventojų yra nusiteikę prieš mirties bausmę. Vis dėlto tai yra didžiulė pažanga, nes prieš 20 - 30 metų šiose šalyse tokių žmonių buvo ne daugiau kaip 30 procentų. (21).

Dabar drąsiai galima tvirtinti, kad pasaulyje palengva įsitvirtina mirties bausmės panaikinimo šalininkų nuomonė. Per pastaruosius 20-30 metų beveik dukart padaugėjo valstybių, panaikinusių mirties bausmę, taip pat padaugėjo mirties bausmės panaikimo šalininkų. Tikėtina, kad per artimiausią dešimtmetį gali būti panaikinta mirties bausmė daugelyje anksčiau minėtų antrosios grupės šalių. Net tokiose šalyse kaip Kinija - tiesa, kol kas nedrąsiai - išsakoma nuomonė dėl mirties bausmės panaikinimo reikalingumo. Žinoma, dauguma šių šalių baudžiamosios teisės teoretikų stengiasi visaip pagrįsti mirties bausmės būtinumą..

Nors esama didelės pažangos, turbūt dar negreitai ateis diena, kai bent 95 procentai kad ir tos pačios Vokietijos (nekalbant apie Lietuvą) gyventojų bus prieš mirties bausmę. Žinoma, viešoji nuomonė konkrečiu laikotarpiu yra sąlygininis etalonas. Negalima atmesti ir to fakto, kad per jau minėtas apklausas išryškėjo viena svarbi tendencija: asmuo greitai tampa aršiu mirties bausmės šalininku, jei tik nusikaltimas padaromas jo paties ar jam artimo žmogaus atžvilgiu. Aukai ar jos artimiesiems retai rūpi mirties bausmės priešininkų argumentai, dažnai jie vadovaujasi tik kerštu. Dėl to tokių sukrėtimą patyrę žmonės neretai ilgam ir kategoriškai nusiteikia prieš mirties bausmės panaikinimą.

Lietuvoje speciali gyventojų apklausa dėl mirties bausmės panaikinimo dar nebuvo surengta. Tačiau nekelia optimizmo tas faktas, kad spaudoje nuolat rašoma, jog teismai teisiamesiems skiria per švelnias bausmes. Kartu daroma išankstinė prielaida, kad jos neturi prevencinio poveikio kitiems asmenims. Aukštas nusikalstamumo lygis, jo struktūra, didėjantis nukentėjusiųjų nuo padarytų nusikaltimų skaičius, sąlygoja tai, kad ne vien gyventojai, bet kartais ir mūsų šalies teisininkai pamiršta akademinę tiesą : svarbiausia yra ne bausmės griežtumas, o jos neišvengiamumas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Aíäéíec Ć. Haêaçáiĉe ĉ nšëäynpeëäeíĉe npecòynëeíĉé. Míñêâą. 1979
2. When the State kills...Amnesty International Publikations. London 1989
3. Afrikan Penal Systems. New York 1969
4. Clinard M.B., Abbot D.J. Crime in Developing Countries. 1973
5. Baudžiamoji teisė. Vilnius. 1996
6. Īaíðeéeeâ Ā.Ā. Óãoëoáíoe npaáo šaçâĉâažųĉxcý còpai .Míñêâą. 1988
7. Ńíâšáíáíííâ išqâî KHP. Míñêâą. 1985
8. Ńíâšáíáíííâ išqâî KHP. Míñêâą. 1985.
9. Vaiko teisių konvencija. - Žmogaus teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys. V. 1991
10. Meęäyíapoáíúé oįĉop yãoëoáíoe íoëĉòĉĉĉ. No 38. 1990
11. Informacija ir pasiūlymai dėl mirties bausmės problemos sprendimo Lietuvos Respublikoje pagal Europos Tarybos Teisinių reikalų ir Žmogaus teisių pateiktus anketos klausimus, papildant naujais duomenimis. Teisės institutas. 1995 m. vasario 23 d.
12. Tarptautinių pilietinių ir politinių teisių paktas.- Žmogaus teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius. 1991
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996m. kovo 6 d. nutarimas Nr.309., “Dėl Lietuvos Respublikos valstybės paslaptį sudarančių žinių sąrašo patvirtinimo”.
14. Prezidento 1996 liepos 25 d. dekretas Nr. 1003
15. M.Cieslak. Polskie Pravo Karnie., Warszawa 1994.
16. Dr.Hans- Heinrich Jescheck. Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. Berlin
17. Arthur Kaufman. Schuld und Strafe.
18. C.Bekarija. Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius., 1992
19. Strafrecht. Strafverkehrsrecht. Arbeits und Sozialrecht. Europarecht. Baden-Baden., 1992
20. Dr. Haus-Heinrich Jescheck. Die Todesstrafe im ausländischen Recht. Berlin., 1969
21. Royal Commision on Capital Punishment. Report; growers, A Life for a Life., 1959.

MIRTIES BAUSMĖS SKIRTINGŲ VALSTYBIŲ BAUDŽIAMUOSIUOSE ĮSTATYMUOSE KOMPARATYVINIAI ASPEKTAI

Summary

Straipsnyje “Mirties bausmės skirtingų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose komparatyviniai aspektai” atskleidžiamas atskirų valstybių požiūris į mirties bausmę. Autoriaus nuomone tik atsižvelgiant į kitų valstybių mirties bausmės teisinę reglamentaciją, bei jose galiojančią šios bausmės taikymo praktiką, galima lengviau surasti ir mirties bausmės Lietuvoje problemos sprendimą.

Straipsnyje valstybės klasifikuojamos į keturias grupes: valstybės, kuriose plačiai taikoma mirties bausmė; kuriose mirties bausmė taikoma tik už sunkiausius nusikaltimus taikos metu ar už karinius nusikaltimus; valstybės, kurių baudžiamuosiuose įstatymuose numatyta mirties bausmė, bet praktikoje ji netaikoma; valstybės, kurių baudžiamuosiuose įstatymuose mirties bausmė nenumatoma. Autoriaus nuomone, pagrindinis kriterijus, nurodantis atskiros valstybės požiūrį į mirties bausmę, yra šios bausmės taikymo ribos, tai yra už kelias ir kokias nusikalstamas veikas numatoma mirties bausmė.

Aptardamas Lietuvos požiūrį į mirties bausmę, autorius taip pat nurodo, kad spaudoje ar atskirų politikų pasisakymuose dažnai daroma išankstinė prielaida, jog teismai skiria per švelnias bausmes ir šios bausmės nedaro prevencinio poveikio kitiems asmenims. Aukštas nusikalstamumo lygis Lietuvoje, jo struktūra, didėjantis nukentėjusių nuo padarytų nusikaltimų skaičius, sąlygoja tai, kad ne vien gyventojai, bet kartais ir mūsų šalies teisininkai pamiršta akademinę tiesą: svarbiausia yra ne bausmės griežtumas, o jos neišvengiamumas.

R.Drakšas

Vilniaus Universiteto Teisės Fakulteto dekanui

VU neakivaizdinio skyriaus doktoranto
R.Drakšo

PRAŠYMAS

Remdamasis Lietuvos Respublikos mokslo laipsnių ir pedagoginių vardų sistemos bendrųjų nuostatų 30 straipsniu, prašau leisti laikyti Baudžiamosios teisės bendrosios dalies egzaminą.

Atsižvelgiant į tai, kad mano nagrinėjama tema glaudžiai susijusi su baudžiamąja teise, prašau papildyti studijų komitetą šiais baudžiamosios teisės specialistais - doc. V.Pavilonis , doc. J.Prapieštis..

Vilnius. 1997.01.20

R.Drakšas

